

CSŐKE MÁRK

„Minek ültetnek olyan buta embert az ország élére, mint Horthy, aki nem tudja az országot kormányozni”

Kormányzósértési perek a Bácskában (1941–1944)

1941 áprilisában a magyar katonai alakulatok támadást indítottak Jugoszlávia ellen, melynek következtében ellenőrzésük alá kerültek a bácskai területek. Nemzetiségi szempontból a visszafoglalt területen csak relatív többséget alkottak a magyarok (37%), mellettük többek között németek, szerbek, horvátok, szlovákok, ruténok és zsidók is éltek. Így a lakosság az örömmámor mellett gyakran kritikusan, a nem magyar lakosság pedig néha ellenszenvvel fogadta a kialakult helyzetet és a magyar csapatok bevonulását követő rögtönzött igazságszolgáltatást, mely a bevonulás során és az úgynevezett hideg napok idején volt a legkézzelfoghatóbb.¹ Az ilyen jellegű társadalmi elégedetlenség vizsgálatára kiváló forrásanyagot nyújtanak a kormányzósértési perek. Kormányzósértés büntették minősítettek minden olyan tettet, gesztust, megnyilvánulást, mely a kormányzó, Horthy Miklós személye ellen, tetteinek vagy erényeinek legkisebb részben is negatív ábrázolására irányult.

A kormányzósértésről szóló törvény olyan korban (1920) született, amikor az uralkodó konzervativizmus és neobarokk határozta meg a mindennapok fő politikai eseményeit, így a törvényhozók a felségsértésre vonatkozó 1913. évi törvény mintájára alkották meg azt a királyt helyettesítő kormányzó védelme érdekében, de a törvénytervezetre nagy hatást gyakorolt a világháború utáni jobboldali radikalizmus és a Nemzeti Hadsereg is. A kormányzót célzó legenyhébb kritika esetén is könnyen a vádlottak padjára kerülhetett a kritikát megfogalmazó személy, a kritika hiánya pedig Horthy Miklós eszményítését, a köré épülő kultuszt is nagyban elősegítette. Így a magyarországi lakosság már 1920-ban együtt élt a kormányzó sérthetetlenségének tudatával, de a bácskai lakosság csak a visszacsatolás után szembesült vele.

A kormányzósértési perek fontosságát Bácska vonatkozásában elsősorban a társadalmi elégedetlenség vizsgálatában látom. A kormányzósértési perekon keresztül azonban az egyszerű hétköznapi emberek gondolatvilága is elének tárulhat, gazdag mentalitástörténeti anyagot nyújtva a kor vizsgálatával foglalkozó történészek számára. Ezen túlmenően ez a forráscsoport részletgazdagsága folytán helytörténeti, mikrotörténeti kutatások fontos kiindulópontja is lehet.

Témám feldolgozásához elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárában folytattam levéltári kutatást, de a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának témám szempontjából releváns iratanyagát is áttekintettem. A kormányzósértési perek kellő

¹ Erre vonatkozólag lásd bővebben: Csőke Márk: *Bácska visszacsatolása alulnézetből*. Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle, 25. évf. (2019) 1. sz. 66–74.

történeti kontextusba helyezéséhez kutatómunkát végeztem a Szabadkai Történelmi Levéltárban is. A szegedi székhelyű levéltárban a Szegedi Királyi Törvényszék büntetőperes iratanyagát vizsgáltam.² Megközelítőleg tízezer oldalnyi forrásanyagot tanulmányoztam át, melynek többségét a bácskai vonatkozású kormányzósértési perek tették ki. Nagy segítségemre volt a Farkas Csaba által összeállított levéltári segédlet, mely a Szegedi Törvényszék büntetőpereinek jelzetét, a büntettek elkövetésének idejét és az elkövetett bűncselekmény egy mondatos leírását tartalmazza.³ Az 1941–1943 közötti évek peres iratai többnyire hiánytalanul maradtak fenn, csak néhol találkoztam azzal, hogy a per lényeges részleteinek megismeréséhez szükséges valamely irat elveszett, vagy azt időközben kiselejtezték. Néhány esetben mégis előfordult, hogy nem tudtam egyértelműen megállapítani minden általam vizsgált szempontot. Ez részben azzal magyarázható, hogy a front közeledtével kialakult katolikus helyzetben nem volt minden per esetében kifutási idő, a perek egyszerűen nem fejeződtek be. Ez különösen igaz az 1944. évi perekre.

Az 1941–1944-es időintervallumban a Szegedi Királyi Törvényszéken 162 kormányzósértési pert tárgyaltak. Ebből 75 büntettet a trianoni Magyarországon követtek el, a visszacsatolt bácskai területeken pedig 87-et. Elsősorban ezzel a 87 ügyirattal foglalkoztam, de összehasonlításként megvizsgáltam a trianoni Magyarország területére vonatkozó néhány ügyet is. Már ebből is látható, hogy a törvényszék joghatósága alá tartozó területek (Csongrád, Bács-Bodrog és Békés vármegye) között a Bácskában arányát tekintve gyakrabban fordultak elő kormányzósértések, amit a nagyobb nem magyar lakosság, valamint az új közigazgatási keretek is magyarázhatnak.

A tanulmány megírása során törekedtem a releváns szakirodalom minél alaposabb beépítésére is. A kormányzósértési perek szakirodalma azonban meglehetősen szegényes. Turbucz Dávid *A Horthy-kultusz 1919–1944* címmel 2015-ben megjelent monográfiájában⁴ mindössze hat oldalon keresztül tárgyalja a kormányzósértési pereket, de leginkább az egyik legismertebb kormányzósértési perrel, a Beniczky-üggyel⁵ foglalkozik, és nem érinti Bácska területét. Halász Tibor szabadkai levéltáros 2016-ban megjelent tanulmányában a második világháború alatti szabadkai vonatkozású bírósági perek kategorizálásával foglalkozik, egy-egy jellegzetes példa bemutatásával.⁶ Azonban csak két kormányzósértési pert ismertet röviden. Rajtuk kívül Valastyán Balázs a délvidéki közhangulatot vizsgálva kormányzósértési, valamint a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni sértés címén indított pereket is felhasznál, de átfogóan nem elemzi, nem összegzi őket.⁷ Kiváló munka viszont Jan Bröker *Horthy is a nobody. Trials of lése-régent in Hungary 1920–1944* című dolgozata,⁸

² Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL CSML) VII. A jogszolgáltatás területi szervei, a 2. A Szegedi Királyi Törvényszék iratai, b. Büntetőperes iratok.

³ *Csongrád megye jogszolgáltatási szervei a polgári korban 1872–1949*. 1. kötet. A Szegedi Törvényszék büntetőpereinek katalógusa. Összeállította: Farkas Csaba. Szeged, 2002.

⁴ Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz 1919–1944*. Budapest, 2015. 184–189.

⁵ Bethlen István 1924 januárjában újból lehetővé tette, hogy napirendre kerüljön Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolásának az ügye. A gyilkosság idején hivatalban lévő Beniczky Ödön belügyminiszter bűnrészességgel vádolta a kormányzót, amivel kisebb politikai zűrzavart okozott, s kormányzósértés büntetével a vádlottak padjára került.

⁶ Halász Tibor: *Perekben írt történelem*. In: Hornyák Árpád – Bíró László (szerk.): *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán*. Budapest, 2016. 223–251.

⁷ Valastyán Balázs: „Vártunk, jöttetek! Éljenek a magyar honvédek!”/”Elmentek a barbárok és bejöttek a tatárok...” *Társadalmi hangulat és a Délvidék visszacsatolása*. Limes, 23. évf. (2010) 1. sz. 15–23.

⁸ Bröker, Jan: „Horthy is a nobody”. *Trials of lése-régent in Hungary 1920–1944*. Budapest, 2011.

melyben a szerző átfogó jelleggel foglalkozik a perekkel. Így tanulmányom az első magyar nyelvű munka, mely a bácskai kormányzósértési pereket gazdag forrásanyagot használva bemutatja. Arra törekedtem, hogy forrásaimat „beszéltessem”, azokat minél teljesebb mértékben beépítsem dolgozatomba, hogy egyben olvasmányosabbá, fogyaszthatóbbá is tegyem a néhol talán túl száraznak tűnő jogi dokumentumokat. A téma jellegéből adódóan előfordult, hogy káromkodásokat, rágalmakat, istenkáromlásokat is beleépítettem a munkámba. Az olvasó talán úgy érezheti, a tudományos munkákban nincs helye efféléknek, de mivel azok maguk a kormányzósértések, a rájuk épült perek szempontjából megkerülhetetlenek, kihagyásukkal magát a történelmi kort, egy adott élethelyzetet, mentalitást hamisítanak meg, és nem nyernénk teljes körű betekintést a kor „kisemberének” gondolkodásába.

A kormányzósértések története és a perek jogi alapjai

A Horthy Miklós személyét övező kultusz mesterségesen megalkotott kultusz volt, mely egyértelműen a magyar történelem válságterméke. Ezzel nem állt egyedül Európában, hiszen Sztálintól a spanyol Francoig, a görög Metaxastól a lengyel Piłsudskiig hasonló tendenciákat figyelhetünk meg Európa-szerte. A kialakult kaotikus helyzetben a politikai hatalom már 1919-ben megkezdte Horthy Miklós mint „*Novara Hőse*” kultuszának felépítését. A kultusz kiépülése és megszilárdulása azonban hosszú folyamat eredménye, melyben a sajtótámogatottság, a vitézi cím és vitézi földadományozás, Horthy születés- és névnapjának megünneplése is a támogatottságát volt hivatva erősíteni. A kultuszépítés bebástyázását, a kor keresztény-nemzeti ideológiáját megtestestítő Horthy Miklós védelmét szolgálta a kormányzósértésről szóló törvény is.⁹

A kormányzósértési perek jogi alapját két törvény készítette elő. Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk megalapozta az országban kialakult állapotok stabilizálásához szükséges feltételeket. A kormányzói hatalommal foglalkozó második fejezet 14. paragrafusa kimondta, hogy a „kormányzó személye sérthetetlen, és ugyanolyan büntetőjogi védelemben részesül, mint törvényeink szerint a király”.¹⁰ Ezen paragrafus „A király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról” szóló 1913. évi XXXIV. törvénycikkre utalt, melynek 2. paragrafusa kimondta, hogy „aki a király ellen sértést követ el, vagy a király tényeit [!] sértő módon bírálja, vétség miatt két évig terjedő fogházzal, a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével és hivatalvesztéssel büntetendő”. A második bekezdés pedig kitért a „nyomatvány, képes ábrázolással” vagy „nyilvános szóval”¹¹ elkövetett kormányzósértésre, mely büntetést három évig terjedő szabadságvesztést és négyezer koronáig terjedő pénzbüntetést szabott ki a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése és a hivatalvesztés mellett.¹²

Az 1913-as törvény szerint a legnagyobb kiszabható pénzbüntetés 4000 korona volt. Ha alapul vesszük az általam vizsgált iratok legmagasabbnak számító pénzbüntetését, mely 5000 pengő volt,¹³ és hozzászámítjuk, hogy egy köztisztviselő havi fizetése 200-400 pengő

⁹ Erről bővebben: Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 42–75.

¹⁰ <https://net.jogtar.hu/ezet-ev-torveny?docid=92000001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> (letöltés: 2018. szept. 22.)

¹¹ A nyomatvány, képes ábrázolás elsősorban a sajtótermékekre vonatkozott, a nyilvános szóval elkövetett kormányzósértés pedig arra, ha a kormányzósértés nyilvános helyen, például kocsmában, utcán következett be.

¹² <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91300034.TV&targetdate=&printTitle=1913.+%C3%A9vi+XXXIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (letöltés: 2018. szept. 22.)

¹³ MNL CSML 75. doboz 343/1944.

körül mozgott,¹⁴ akkor nyugodtan kijelenthetjük, hogy a kormányzósértés a kiszabható büntetés fényében súlyos büntettnek számított. Ennek jelentősége különösen annak tükrében domborodik ki, ha figyelembe vesszük, hogy a kormányzósértési perek jelentős részét az alsóbb, szegényebb néprétegek követték el. A politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése az 1913-as törvénycikk alapján leginkább a vezető réteget fenyegethette, hiszen a társadalom alsóbb néprétegei nem birtokoltak széles politikai jogokat, továbbá a korszak során ezek társadalmi lefedettségét fokozatosan kurtították, mivel a választójogot fokozatosan szűkítették.¹⁵ Így ezen rendelkezés arra is kiváló módot nyújtott, hogy a rendszerrel nem szimpatizáló egyéneket a szavazóurnáktól távol tartsák.¹⁶

A Szegedi Királyi Törvényszék feladatköre nagymértékben megnőtt 1941 áprilisa után, hiszen a Délvidék visszacsatolásával a Magyar Királyi Minisztérium 1941. évi 5470. M. E. számú rendelete a délvidéki jogszolgáltatás bizonyos pereit a Szegedi Királyi Törvényszék alá rendelte. Ide tartoztak az 1921. évi III. törvény értelmében az állam és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló büntettek, a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése¹⁷ ellen irányuló büntettek is.¹⁸ A törvényszék alá rendelve három új ítélőtábla alakult, a szabadkai, a zombori és az újvidéki ítélőtábla, s a három terület fent említett pereivel együtt a kormányzósértési pereket is a Szegedi Királyi Törvényszék alá rendelték.¹⁹

A két világháború közötti kormányzósértési perek száma az 1924-es év kivételével²⁰ mindig évente 70 alatt volt. Az élénk megugrás az 1939-es évvel kezdődik, amikor már 147, 1942-ben pedig 237 kormányzósértési pert indítottak az egész ország területén.²¹ A megnövekedett szám nemcsak az elégedetlenség mértékét mutatja, mivel figyelembe kell vennünk azt is, hogy nagy kiterjedésű terület és lakosság került vissza magyar közigazgatás alá, melyeken jelentős számban élt nem magyar lakosság is.²² Megjegyzendő, hogy a vádlottak elsöprő

¹⁴ Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország Társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 2001. 262–264.

¹⁵ Magáról a Horthy-korszak politikai berendezkedéséről lásd bővebben: Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Debrecen, 2016.

¹⁶ A kormányzósértési perek azonban sohasem voltak olyan tömegesek, hogy bizonyos szavazásokat eldöntsének, hiszen Magyarországon 1921 és 1942 között szám szerint 1385 kormányzósértési perről beszélhetünk. Bröker: „*Horthy is a nobody*”, 84.

¹⁷ A kormányzói jogkört és annak védelmét körülíró törvényhez hasonlóan a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni vétséget meghatározó, az állam és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvénnyel a korabeli hatalmi elit az országban kialakult súlyos gazdasági, társadalmi és politikai válságot szerette volna elsimítani, melyet az első világháború, a Tanácsköztársaság intézkedései és a trianoni békekötés okozott. A törvény segítségével hatásosabban kívánt fellépni a kiépülő rendszert destabilizáló tényezőkkel szemben, amire a korabeli közállapotok miatt szükség is volt.

¹⁸ <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92100003.TV&targetdate=&printTitle=1921.+%C3%A9vi+III.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (letöltés: 2018. szept. 23.)

¹⁹ *Csongrád megye jogszolgáltatási szervei a polgári korban*, I. 9.

²⁰ Ekkor a kormányzósértési perek száma igen magas, 105 volt, amit Bröker az 1924-es budapesti választásokkal magyaráz. Bröker: „*Horthy is a nobody*”, 46.

²¹ Bröker: „*Horthy is a nobody*”, 83–84.

²² A felvidéki eseményekről bővebben: Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken*. Budapest, 2014.; Kárpátjáról: Fedinec Csilla: *A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja*. Budapest, 2015.; az észak-erdélyi eseményekről bővebben: Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély*. Budapest, 2015.

többségben a népesség alsóbb osztályából kerültek ki, amire már Györki Imre szociáldemokrata párti képviselő²³ is utalt parlamenti felszólalásában 1923 júliusában.²⁴

Jan Bröker a kormányzósértési perek három fő típusát különböztette meg: a) a kormányzó személyének rágalmozása, b) tetteinek negatív színben való feltüntetése, c) legitimitásának megkérdőjelezése.²⁵ Az egyes típusok közti átfedés lehetőségét Bröker sem zárta ki, „vegytisza” csoportokról nemigen beszélhetünk. Bröker a *mit mondott?* kérdését helyezi dolgozata középpontjába, bár úgy vélem, legalább ennyire fontos lenne a *miért mondta?* kérdéskör vizsgálata is. Fontos figyelmet szentelni annak, hogy milyen motivációk játszottak szerepet, milyen körülmények következtében történt a kormányzósértés, hiszen a kijelentések mögött többnyire megbújik az elkövető elégedetlensége, még akkor is, ha ez a perekből nem is derül ki minden esetben. Természetesen e szempontból sem beszélhetünk szigorúan elkülönülő csoportokról, átfedésekkel, határesetekkel ebben az esetben is találkozhatunk. Vizsgálódásom során így nem célo, hogy a pereket egyenként „beskatulyázzam”, hiszen a perek besorolásánál az átfedések mellett – még ha törekedtem is ennek elkerülésére – a saját, szubjektív véleményem is érvényesülhet.

Eszerint megkülönböztetek a) akaratlanul elkövetett kormányzósértési pereket, ahol az elkövető nem feltétlenül Horthy Miklóst szerette volna megsérteni, vagyis saját akaratán kívül, esetleg részegség következtében követett el kormányzósértést; b) nemzetiségi konfliktus nyomán indult kormányzósértési pereket, melyekre Bácska heterogén nemzetiségi viszonyai jó alapot biztosítottak; c) szociális, társadalmi feszültség kiváltotta kormányzósértési pereket, amikor a közállapotok miatt, a háború, a háborús nélkülözés következtében kezdték Horthy Miklóst szidalmazni. Illetve d) esetben megjelölném a különböző egyéni eseteket vagy az előző három kombinációját.²⁶

Ha a kormányzósértéskor hivatalos személy is jelen volt, akkor hivatalból indultak az eljárások, de az esetek többségében inkább arról van szó, hogy a vádlottat feljelentették. A vizsgált területen élő emberek lelkiállapota tehát meglehetősen zaklatott volt, hiszen számos esetben fordultak feljelentéssel a hatóságokhoz. Az újra államalkotó nemzetté vált bácskai magyarság vagy az impériumváltással szimpatizáló helyi lakosság ezekkel a feljelentésekkel szerette volna megvédelmezni a kialakult helyzetet, hiszen aki Horthyt szidalmazta, minden valószínűség szerint a kialakult helyzettel sem volt elégedett. A határok képlékennyé válása és a háborús készültség mellett a helyi lakosság bizonytalanságát növelhette az is, hogy már a bevonulás több mint ezer civil áldozatot követelt, az újvidéki és sajkásvidéki razzjáról nem is beszélve.²⁷ Ezenkívül nemcsak nemzetiségi motívumok, hanem a kommunizmustól való félelem is okot szolgáltatott arra, hogy feljelentéseket tegyenek. Egyetértek Turbucz Dáviddal, aki szerint „Horthy Miklós szidalmazásának nem mindig volt konkrét politikai oka [...] Nehéz politikai okokkal magyarázni egyes állampolgári megnyilvánulásokat, különösen

²³ Györki Imre, zsidó származású szociáldemokrata politikus, a Szociáldemokrata Párt színeiben a nemzetgyűlés, majd később országgyűlés képviselője 1922–1939 között.

²⁴ Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 186.

²⁵ Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 185.

²⁶ Például Négyeli Péter Doroszlón a Miklós nap megünneplésének kihirdetésekor mondta: „Még azt is meg kell ünnepelni”. MNL CSML 64. doboz. 6424/1941., Radivojevic Miklós és Szávin Péter az elköborolt tehenüket szölogatták „Hó-hó-Hóthy”-nak. MNL CSML 66. doboz B 3131/1942.

²⁷ Az ún. „hideg napok” történetét részletesen tárgyalja: A Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája*. Budapest, 1987. 152–168.; Pihurik Judit: „Vagy ók, vagy mink”. *Harminc évvel a csurogi razzia után*. In: Pihurik Judit: *Perben és haragban világháborús önma-gunkkal*. Pécs–Budapest, 2015. 69–96.; Buzási János: *Az újvidéki „razzia”*. Budapest, 1963.

akkor, ha a vádlott részeg volt, amikor elhagyta a száját a Horthy Miklósról nem éppen hízelgő kijelentés.”²⁸

Kormányzósértési perek Bácskában

Ahogy fentebb már említettem, az általam vizsgált levéltári forrásanyagban a visszafoglalt Bácskára vonatkozóan összesen 87 kormányzósértési per iratai maradtak fenn. További perek létezéséről van tudomásunk, de az iratokat nem találtam meg. Más kormányzósértési perek Újvidék vagy Zombor levéltáraiban lappanghatnak, de elenyésző számuk miatt csak részleteiben árnyalhatják kutatásaim eredményét. Habár a Főügyészség és az Ügyészség iratai között szintén előfordulhat néhány további kormányzósértési peranyag, átfogó kép megrajzolásához elegendőnek tartottam az említett 87 peranyag feldolgozását.

A kormányzósértési perek száma e területen 1941–1943 között évenként húsz-harminc között mozgott. Két 1940-ben elkövetett kormányzósértésről is van tudomásunk, 1944-ben pedig hat kormányzósértést követtek el.²⁹ Az 1940-ben elkövetett kormányzósértés kiemelkedik a többi közül, mivel az elkövető, Farkas József szabadkai hirdetésű ügynök ezen büntetést a magyar csapatok 1941-es bevonulása előtt követte el, vagyis ekkor rá még nem is vonatkoztak a Magyar Királyság törvényei. Hasonló volt Szajanovity Péter ügye is, de őt felmentették.³⁰ Farkast nemcsak kormányzósértéssel, hanem az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló izgatással is vádolták, de ezek is a magyar bevonulás előtti időszakra vonatkoztak. Pere csak 1943 júniusában kezdődött, tehát valószínűsíthető, hogy haragosai jelenthették fel. Vádlói szerint a magyarokra lekiacskoló szavakat használt, éltette a kommunizmust, és Horthyra a „kismiska, csirkefogó” kifejezéseket használta. Ezek alapján bűnösnek találták, és kiemelt büntetést kapott: egy év fogházat és három év hivatalvesztést.³¹

A legtöbb kormányzósértési pert 1941-ből találtam, szám szerint 29-et. Ez azért is érdekes, mert azok a bevonulástól, vagyis április 12-től december végéig történtek, tehát bő fél év alatt, a későbbi évekhez viszonyítva kiemelt mennyiségű kormányzósértést követtek el. Az 1944-es évre vonatkozó csökkenést pedig azzal magyaráznám, hogy ebben az évben már nem volt kifutási idejük a pereknek, illetve a súlyosbodó háborús viszonyok és a nélkülözés miatt kevesebb figyelmet szentelhettek a hatóságok az ilyen irányú büntettek felgöngyölítésére.

Tárgyalt év	Bácskai perek száma elkövetési idejüket tekintve	Az év összes kormányzósértési pere Magyarországon ³²
1940	1	80
1941	29	119
1942	27	237
1943	22	nincs adat
1944	6	nincs adat

1. ábra Kormányzósértési perek a tárgyalt években Bácskában és az egész országban

²⁸ Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 185.

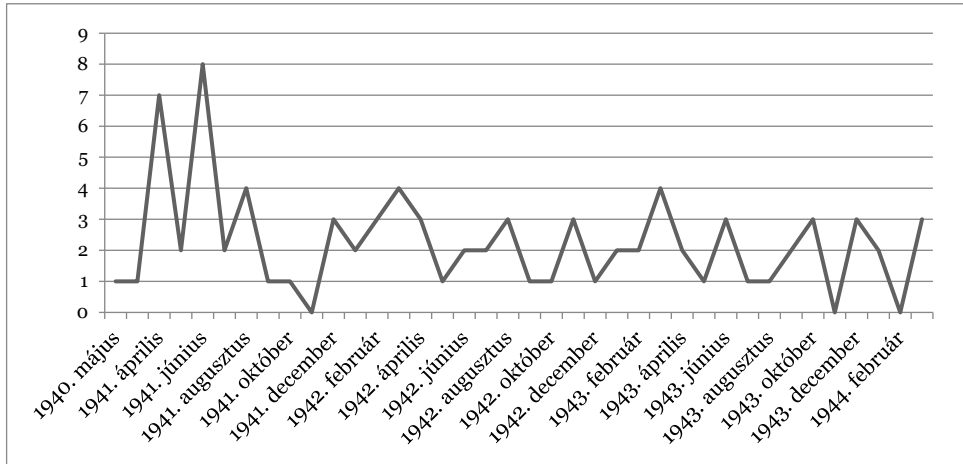
²⁹ Az 1944-es évben a front közeledtével egyre kevésbé voltak fontosak a feljelentések, a közvetlen veszély közeledtével talán a helyiek figyelme is csökkent.

³⁰ MNL CSML 63. doboz B 6126/1941.

³¹ MNL CSML 73. doboz B 3982/1943. Farkas azzal védekezett, hogy ő magyar érzelműként kémvizsgálatot is teljesített, majd amikor leleplezték, a szabadkai rendőrségen kiverték a fogát. Emellett a háborúban három fiát vesztette el, illetve hangsúlyozta, hogy a feljelentés haragosainak bosszúja.

³² Bröker: *„Horthy is a nobody”*, 85.

A tárgyalások többsége, 87 perből 52 elmarasztaló ítélettel zárult, 16 perben született felfelmentő ítélet, és 12 esetben (főként 1944-ben) az ítélet nem lelhető fel. Két esetben a vádlott elhunyt, és öt esetben megszüntették az eljárást. Ez utóbbiaknál gyermekek által elkövetett kormányzósértésekről vagy olyan személyekről volt szó, akik a büntetés elől külföldre, gyakran a német hadseregbe „menekültek”.³³

2. ábra A bácskai kormányzósértési perek elkövetési ideje havi lebontásban

Az elmarasztaló ítélettel záruló perek közül 26 pernél a büntetést pénzüsszegben szabták ki. Ez összesen 25 400 pengőt jelentett, vagyis perenként átlagosan perenként 976 pengő volt a büntetés. Legkevesebbre, 100 pengőre Kravze Jánost büntették, akinek vendéglőjében Horthy kifüggesztett képét megrongálták (a kormányzó szemeit kiszurkálták). Kravze a vizsgálat során bevallotta, hogy ő, bár ezt tudta, a képet mégsem cserélte ki.³⁴ A legnagyobb összegre pedig egy Kishegyeshez tartozó tanyasi házaspárt, a német nemzetiségű Sziegel Dánielt és feleségét büntették, ők többek között kijelentették: „...jobb volt a rácok alatt, mint a magyarok keze alatt, bassza meg az Isten a honvédeknek a kurva anyját, bejöttek rabolni. Minek ültetnek olyan buta embert az ország élére, mint Horthy, aki nem tudja az országot kormányozni. [...] Bassza meg az Isten, Horthy Miklós behozta a csángókat, most sokkal rosszabb, mint a rácok keze alatt, mert most nekünk kell etetnünk őket.”³⁵ Vagyis a tanyasi házaspár nemcsak kormányzósértést, hanem ezeken kívül még több büntetést, mint például a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni sértést, istenkáromlást, fegyveres erő

³³ Ilyen eset több is előfordult, mint például: MNL CSML 75. doboz B 197/1944., MNL CSML 75. doboz B 6447/1943., MNL CSML 66. doboz B 1820/1942.

³⁴ MNL CSML 75. doboz B 705/1942.

³⁵ MNL CSML 75. doboz B 343/1944 Ez a kijelentés valószínűleg a bukovinai székelyeknek a tősgyökeres bácskaihoz képest fejletlen mezőgazdasági kultúrájára utalhatott, amivel nem tudtak számukra elegendő élelmet előállítani, de a probléma nemcsak az eltérő földművelési szokásaikkal, hanem a hiányosan felszerelt telepeikkel is magyarázható. A Bácskába telepített bukovinai székelyekről lásd bővebben: Papp Árpád: *Zenélő kút, a bukovinai székelyek Bácskában (1941–1944)*. Budapest, 2016.

elleni izgatást is elkövetett 1941 és 1943 között, így ők összesen 7000 pengő büntetést kaptak.³⁶

A 26 perben 27 elítélt kapott szabadságvesztést, összesen 2277 napot, ami átlagosan 87 napnyi szabadságvesztést jelent. A legsúlyosabb fogházbüntetést a már említett Farkas József kapta.³⁷ A legkevesebbet pedig a kiskéri német nemzetiségű id. Jaki György, akinek kiskorú fia egy könyvből kitépett Horthy képet kifüggesztett az udvarban lévő mellékhelyiség falára, és ő „a szükségleteinek végzése céljából a W.C-ben megfordulhatott, s mint családfeleltúrte, hogy a kormányzó úr arcképét ábrázoló kép a W.C-ben kifüggesztve legyen.”³⁸ Jaki 8 nap fogházat kapott, nyolcéves fiát pedig „dorgálásra ítélték”.

Az 1913. évi XXXIV törvénycikk 2. paragrafusában, ahogy már említettük, azt is kimondja, hogy a király (ebben az esetben kormányzó) elleni büntettek magukkal vonhatják a politikai jogok gyakorlatának és hivataluk viselésének felfüggesztését. Ahogy máshol is, a bácskai pereknél is ezt mellékbüntetésként alkalmazták. Jellemző, hogy a korábban elkövetett perekben többnyire hároméves időtartamra büntették ezzel az elítélteket, de 1942 májusától szinte csak egyéves időtartamra korlátozták. Az általam átnézett peranyagok szerint az elítéltek kora, foglalkozása, választójoggal rendelkezése vagy nem rendelkezése nem befolyásolta ennek a mellékbüntetésnek a kiszabását, feltehetőleg az elkövetett büntett politikai vetülete és üzenete lehetett olyan szempont, amelyet a bíróság mérlegelhetett. A bácskai vonatkozású esetek közel kétharmadában (24 alkalommal) a legenyhébb egy évet, két alkalommal két évet róttak ki. A legszigorúbb, hároméves mellékbüntetést tizenegy esetben alkalmazták.

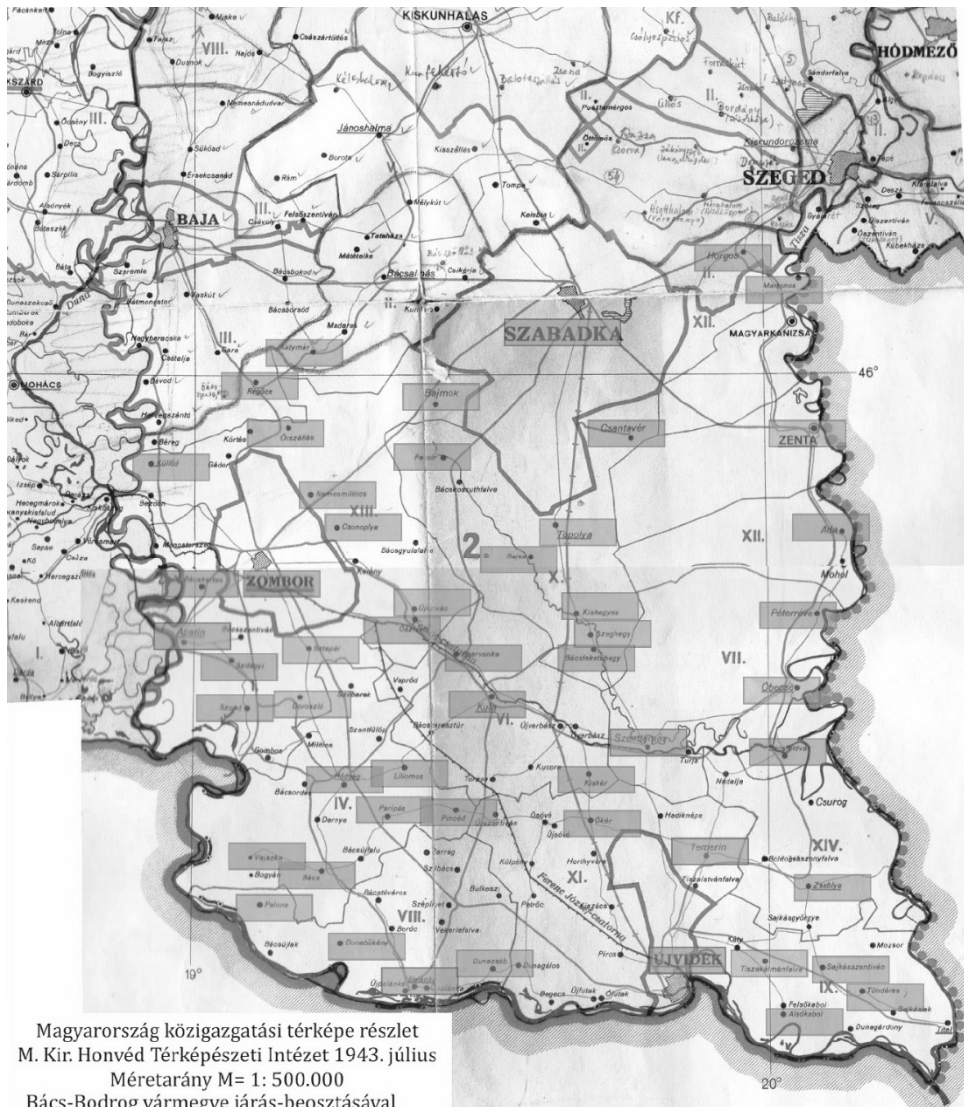
Az elkövetők nemzetiségi összetételének pontos megállapítását megnehezíti, hogy a periratok a nemzetiségi hovatartozást nem minden esetben tartalmazták. 70 esetben tudtam egyértelműen megállapítani az elkövetők nemzetiségét. Egy-két esetben előfordult, hogy egy peren belül több különböző nemzetiségű elkövető ellen emeltek vádat, itt az első számú vádlott nemzetiségét vettem alapul. Ilyen adatok mellett 28 német, 24 magyar, 17 szerb, 1 bunyevác, 1 bosnyák vonatkozású kormányzósértési perről beszélhetünk. Társadalmi hovatartozásukat tekintve a vádlottak elsősorban többsége a mezőgazdaságban és az ipari termelésben dolgozott, de ez a bácskai lakosság összetételét tekintve egyáltalán nem meglepő.

Ha a perek területi kiterjedését vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy sok olyan településről beszélhetünk, ahol csak egy kormányzósértési per indult. Kisebb településeken a hírek sokkal gyorsabban jutottak a nyilvánosság elé, így a kisebb közösségekben élő lakosság nagyon gyorsan értesülhetett arról, ha a falu valamelyik lakója ellen kormányzósértés miatt vizsgálódtak, s utána feltehetőleg igyekeztek minél jobban elkerülni a kormányzóról alkotott esetleges negatív véleményük kinyilvánítását. 44 esetben beszélhetünk olyan településről, ahova 1 kormányzósértési per köthető, a maradék 43 peren 16 település osztozik, például Apatin (4), Bajmok (2), Doroszló (2), Dunacséb (2), Kishegyes (2), Óbecse (2), Palánka (3), Szabadka (5), Szeghegy (2), Szenttamás (3), Temerin (3), Tiszakálmánfalva (2), Topolya (2), Újszivác (2), Újvidék (5) és Zenta (2). Ha a fent felsorolt helyszíneket térképen vizsgáljuk, szembeötlő, hogy a kormányzósértéseket főleg az országrész nyugati és déli, többségében nem magyarok által és vegyesen lakott területein követték el.

³⁶ Sziegel Dániel 5000 pengő, felesége 2000 pengő büntetést kapott. MNL CSML 75. doboz B 343/1944.

³⁷ MNL CSML 73. doboz B 3982/1943.

³⁸ MNL CSML B67. doboz B 4632/1942.

Magyarország közigazgatási térképe részlet
 M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet 1943. július
 Méretarány M= 1: 500.000
 Bács-Bodrog vármegye járás-beosztásával

3. ábra A Bácskában elkövetett kormányzósértések területi tagolódása

Akaratlanul elkövetett kormányzósértések

Ahogy fentebb említettem, vizsgálódásaim során igyekeztem az okokat, az elkövetés indokát megragadni. Az akaratlanul elkövetett kormányzósértési perek közé azokat a pereket soroltam, ahol tulajdonképpen az elkövető nem saját akaratából követte el kormányzósértést, egyszerűen a körülmények – és feljelentők – alakították az ügyet kormányzósértéssé. 1943 februárjában például Moholvölgyön a szerb származású Korovjev Rádó a Pece-féle vendéglőben énekelt, de a „Túl a Tiszán faragnak az ácsok, gyere, Horthy, zavard ki a rácot”³⁹

³⁹ MNL CSML 75. doboz B 1060/1944.

szövegű dalt kiegészítette a következő szöveggel: „Gyere, Horthy, baszd meg a rácot, csináld vissza szép Magyarországot”, amivel Horthy kormányzó ellen nyilvános szóval elkövetett kormányzósértést követett el. Krovjev tagadta bűnösségét, azzal védekezve, hogy „ha sértő módon énekelt, azt csak rosszul fejezte ki, de szándéka nem irányult a sértésre”. Végül a bíróság 300 pengő bírságra ítélte.⁴⁰

Ilyen volt a szegedi Laczy Sándor Gyula esete⁴¹ is, aki 1942. február 24-én este nyilvános helyen összeszólalkozott a helybéli Mirkov Sándorral, akihez a kibontakozó vita hevében a következő szavakat intézte egy kis istenkáromlással is megfűszerezve: „...ne félj, ha Horthy katonája vagy, ha pedig félsz, szar Horthy katonája vagy.” Laczy hiába védekezett a bíróságon, hogy ő nem a kormányzót, csak Mirkovot szerette volna megsérteni, a bíróság kijelentette, hogy „a [kormányzó – Cs. M.] személye sérthetetlen. Ez a sérthetlenség minden magyar állampolgárra egyaránt kötelező, és ennek megfelelően semmiféle vonatkozásban sem szabad a kormányzó személyét sértő módon vagy tiszteletlenül említeni.”⁴² Laczyt végül elítélték, de fellebbezett a döntés ellen. A fellebbviteli bíróság az eredeti ítéletet két hónapi fogházra felemelte.

Kocsmákban vagy italozás közben történt kormányzósértések igen nagy számban fordulnak elő az iratokban. A 87-ből 33 perben a kormányzósértés alkoholfogyasztás hatására történt, azaz a perek alapjául szolgáló kijelentések majdnem 40%-ában szerepet játszott. Mivel az ítéletnél enyhítő körülményként vették figyelembe a részegséget, a vádlottak is igyekeztek kiemelni az alkohol hatását, bár a tanúk a vádlottak állítólagos részegségi fokát gyakran megkérdőjelezték. Székessy Gyula⁴³ vallomásában előadta, hogy „amikor a három napos ivásnak nekifogtam, 250 P-m volt, amikor a fogságban felébredtem, már csak 30 P készpénzem volt. A pénzt minden bizonynal italra költöttem.”⁴⁴

Ehhez a csoporthoz soroltam a megittasult péterrévei szerb nemzetiségű, vagyoni besorolását tekintve vagyonos Vukuszávjev Vlada esetét is, aki kocsmái italozás közben – istenkáromlással kiegészítve – teli söröspoharát Horthy falra kirakott fényképéhez vágta „igyon az is” kijelentéssel. Tettéért 2000 pengő büntetést volt kénytelen fizetni, és egy évre eltiltották a hivatalviseléstől és politikai jogainak gyakorlásától.⁴⁵ De említhetném Zavisin Lázár

⁴⁰ Uo.

⁴¹ MNL CSML 70. doboz B 1979/1943.

⁴² Uo.

⁴³ A kormányzósértési perekkel kapcsolatos vizsgálódások arra is jó lehetőséget nyújtanak, hogy a különböző élettörténetekbe is betekintést nyerhessünk. Székessy Gyula élettörténete külön érdekes lehet számunkra. Székessyék heten voltak testvérek. Apja főmérnök volt Szegeden, de iszákos volt, anyja 1914-ben megőrült. Az egyik testvére párhaj közben veszítette életét, az egyik anyai nagyapja felakasztotta magát, egy unokatestvére pedig nő miatt végzett hasonlóképp magával. Harcolt a világháborúban, ott orosz és román fogságba esett. 1925-ben feleségül vett egy szerb nőt, ezért írni állást kapott, de öt év után lerészegedett, és elkezdte „*vádrácozni*” a szerbeket, ami miatt elbocsájtották. Az 1941-es események beálltával újra munkát vállalhatott, azonban 1943 novemberében és decemberében négy alkalommal is kormányzósértést és a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni sértést követett el. Például „*éljen II. Péter király-*”-t kiáltott az egyik kocsmában. A bíróság a kormányzósértés vétsége alól felmentette, de elítélte magyar nemzet és magyar állam megbecsülése elleni büntetben. Az indoklásban enyhítő körülménynek tekintették, hogy „a szerb megszállás alatt nehezen elhelyezkedve községi írni állásából magyar érzelme miatt bocsájtották el, és a nehéz viszonyok miatti küzdelmes élete volt az oka, hogy az ital rabja lett, amikor is természetévé vált a kötekedés”.

⁴⁴ MNL CSML 71. doboz 2207/1943.

⁴⁵ MNL CSML 75. doboz 6446/1943. Vukuszávjev Vlada ezért a tettéért 2000 pengő pénzbüntetést kapott, és egy évre eltiltották politikai jogainak gyakorlásától és a hivatalviseléstől.

sztapári kőművesegédet is, aki a kocsmából hazaérvén veszekedni kezdett a vele vadházasságban élő Trehiszki Katalinnal. A veszekedés fokozódott, ami következtében Zavisin a helyiségben lévő összes képet leverte a falról. Pechjére Horthy Miklós képe is közöttük volt,⁴⁶ ami miatt felesége feljelentése után a kormányzó méltóságának megsértése miatt egy hónapi fogházra ítélték.⁴⁷

Nemzetiségi ellentét következtében elkövetett kormányzósértések

A bácskai nem magyar lakosság hangulata részben a magyar bevonulás és a bevonulást követő rögtönzött igazságszolgáltatás miatt aggodalmaskodó és félelemmel teli volt, melynek kicsúcsosodása az újvidéki és sajkásvidéki razzia, amikor partizánveszélyre hivatkozva több ezer, zömében szerb és zsidó lakost gyilkoltak meg. A Szent István-i állameszme, az ezeréves Magyarország és a magyar felsőbbrendűség illúziója sokszor konfliktusokat generált a multietnikus területen. Az ebbe a kategóriába sorolt perek motivációja nagyban hasonlított a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni perek⁴⁸ motivációjára. A periratokból jól megmutatkozik, hogy maga a lakosok egymáshoz való viszonya a háború velejárójaként milyen zaklatott volt, a különböző nemzetiségek és társadalmi csoportok közötti gyanakvás és ellenségkeresés milyen erős, például saját munkásaik jelentik fel a munkaadójukat.⁴⁹

Több esetben előfordult, hogy két haragban lévő ember közötti szóváltás következtében ráfogták a nem magyar nemzetiségűre, hogy kormányzósértést követett el. Ilyenkor a per során előkerültek régi sérelmek is, mégpedig az, hogy az elkövető a jugoszláv éra alatt nagy magyargyűlölő vagy csetnik volt. A pacséri Vukovics László szerb kisbirtokos például a feljelentés szerint 1941. július 27-én Péter Ferenc kocsmájában ifj. Lázár Dániel azon kijelentésére, hogy „éljen nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország Kormányzója”,⁵⁰ megjegyezte, hogy „ne éljen, ne hengej a kormányzóddal”. A járőr megállapítása szerint „a gyanúsított nagy magyargyűlölő volt, a szerbek ideje alatt a magyarokat állandóan üldözte, és a tanúk szerint a fenti kijelentéseket azért tette, mert »nincs belenyugodva, hogy a magyarok bejöttek«”.⁵¹ De a vizsgálat során más tanúk inkább „Dani, ezzel fogd be a szádat, mert ráfizetsz” vagy „fogd be a szádat, ne hengej ezzel” kijelentést tulajdonították a vádlottnak. A bíróság 1942. május 5-én felmentette Vukovics Józsefet, mivel nem tudták rábizonyítani a kormányzósértés büntetettét.⁵² A szenttamási Pántity Szteván esetében is bosszúból elkövetett

⁴⁶ A vádirat szerint Horthy képét nemcsak leverte, hanem össze is tépte, és a „*Horthy menjen az anyuja picsájába*” kijelentés is elhangzott. A vádlott egy hónap fogházbüntetést és egy év hivatalvesztést kapott.

⁴⁷ MNL CSML 75. doboz 2609/1944.

⁴⁸ Állításom alátámasztására szemléltetésként idézek a magyar állam és magyar nemzet elleni sértés közül néhányat: 1942 májusában a zombori Jächel Ferenc azt mondta: „Sajnálom, hogy magyarországinak adtam ki a lakásomat, maguk csak hengeznek, szarakodnak...” (MNL CSML 70. doboz B 1680.) Heller Nándorné Szegeden 1942 áprilisában az albérlőivel veszekedve kijelentette: „...milyen buták a magyarok, a zsidót üldözik, ugyanakkor Jézus Krisztus s Szűz Máriát, aki zsidó, imádják...” (MNL CSML 69. doboz. B 1439/1943.); Grandpierre Ernő és Grandpierre Ernőné román állampolgárként mondták: „Te, piszkos magyar [...], utáltalak benneteket, utálok a magyarokat, nincs piszkosabb a magyaroknál...” (MNL CSML 76. doboz 2085/1944.).

⁴⁹ MNL CSML 74. doboz 5567/1943.

⁵⁰ MNL CSML 71. doboz 2615/1943.

⁵¹ MNL CSML 71. doboz 2615/1943.

⁵² A felmentés időpontját azért tartottam fontosnak kiemelni, mert 1942 májusában már a Kállay-kormány volt hatalmon, és úgy gondolom, az újvidéki razzia visszhangja és a kormány szerbekkel való megbékélési kísérlete is szerepet játszhatott az ítélet születésében, hiszen Vukovics szerb nem-

feljelentésről beszélhetünk. A járőr itt is megjegyezte, hogy a gyanúsított „a jugoszláv idő alatt nagy magyarellenes csetnik is volt – több alkalommal szidalmazta a magyarokat”.⁵³ A tárgyaláson kiderült, hogy bár vita igen, kormányzósértés nem történt, így ebből is világosan kiderül, hogy a feljelentők a kormányzósértést felhasználva szerették volna megrágalmazni a szerb Pántityot.⁵⁴ A felszabadult területen élő magyarok korábbi negatív tapasztalataik alapján nagy gyanakvással szemlélték a nemzetiségek mozgalmait (mivel bármilyen nemzeti mozgalmat a függetlenedéssel azonosítottak). A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség⁵⁵ kiépült hálózata éberem őrködött az ilyen jellegű törekvésekkel szemben. Ezt bizonyítja egy 1942-ben készült jelentés⁵⁶ is, mely szerint a szlovák többségű délnyugat-bácskai Pincéden szlovák nemzeti törekvéseket véltek felfedezni. A jelentésben olvasható, hogy „egyházi összeírás leple alatt eredetkutató népszámlálást eszközölnek. [...] Félő, hogy a fanatikuskor magyar családokat is szlováknak írnak. [...] Suttogó propaganda szerint az ottani magyarokat és magyar érzelmű szlovákokat a háború után kiirtják.”⁵⁷

Említhetjük a nem magyar lakosság magyarellenes nézeteire példaként ugyanakkor Merkovics István, bunyevác nemzeti szabadkai erdőőr esetét. Merkovics egy alkalommal Farkas József lakásán a háborúról beszélgetve némi antiszemitizmussal „megspékelve” annak a véleményének adott hangot, miszerint „Horthy a magyar hadsereget a zsidók pénzén tartja fenn”,⁵⁸ majd hozzáfűzte: „...ez a föld nem lesz sokáig Magyarország, mert az mindég Jugoszlávia volt...”⁵⁹ Ezután, hogy a magyar nemzet és magyar állam megbecsülése elleni vétséget is elkövessen, hozzátette, a háború után „a magyarok ki lesznek herélve, hogy ne szaporodjanak”.⁶⁰

Forrásaim alapján kimutatható, hogy számarányukhoz viszonyítva a legtöbb kormányzósértést a német nemzetiségűek követték el. Bácskában jelentős számú sváb népesség élt, főleg az országész nyugati részén, a Duna folyása mentén. Létszámuk az 1941-es népszámlálás adatai alapján elérte a 197 000 főt, vagyis a bácskai összlakosság 20%-át tették ki.⁶¹ A németeknek a jugoszláv érában 1929-ig sikeresen működő nemzeti pártjuk is volt, miközben a *Kulturbund* ellátta a különböző művelődési, szervezési ügyeket. A '30-as években lassú változásnak lehetünk tanúi, hiszen az Ausztriában és Németországban iskolázott jugoszláviai német fiatalok körében megjelent a nemzeti szocializmus, ami elhúzódo vitákat eredményezett a *Kulturbundon* belül. Az 1941-es visszacsatolás után a bácskai svábok a Magyar Királyság fennhatósága alá kerültek. Honfitársaik, a bánáti és a szlavóniai németek sokkal

zetiségű kisbirtokos volt. Ugyanakkor nem feltételezem, hogy a politika direkt befolyást gyakorolt a bírósági döntésekre.

⁵³ A járőr még hozzátette: „Ezen sértések miatt azonban panaszra senkihez sem fordulhattak, mert a szerbeknél még a hatósági egyének is hasonló kifejezésekkel illették a magyarokat a hivatalos helyiségekben. Így nem volt más orvoslás a sértésekre, mint a *keserű hallgatás*.” (Kiemelés az eredetiben – Cs. M.) MNL CSML 71. doboz 2615/1943.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ A Délvidéki Magyar Kulturális Szövetség a bácskai magyarság legfontosabb művelődésirányító gyűjtőszervezete volt, melynek taglétszáma több százezerre rúgott.

⁵⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K – 28 Miniszterelnökség. Nemzeti és kisebbségi osztály iratai (1923 – 1944) 1942 – P – 24 768.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ MNL CSML 72. doboz B 3527/1943.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ A. Sajti: *Délvidék*, 17.

nagyobb önállósággal rendelkeztek,⁶² ez magyarázhatja, hogy a bácskai svábok szélsőségesebb magatartást tanúsítottak a kialakult magyar közigazgatással szemben.⁶³ A kormányzósértési perek iratanyagát áttekintve úgy vélem, hogy a németiség a bácskai összlakosság százalékos számarányához viszonyítva felülreprezentált a kormányzósértési perek elkövetői között. Ahogy fentebb említettem, a Bácskában elkövetett kormányzósértési perek közül 70 esetében tudtam egyértelműen megállapítani a gyanúsított nemzetiségét, és ebből 28 perben, azaz 39%-ban beszélhetünk német származású elkövetőről, miközben csak az összlakosság 20%-át tették ki. Emiatt azonosíthatók a kormányzósértési perek területi súlypontjaként a németek által lakott nyugati, dél-nyugati területek. A Jan Bröker által mellékletben⁶⁴ közölt, az egész országra vonatkozó táblázatából kiderül, hogy 1938-ig a németek kormányzósértései alacsony szinten voltak, de 1939-től megugrott a számuk: 1942-ben a kormányzósértések közel ötödét, 237 kormányzósértésből 46-ot németek követtek el.⁶⁵

Az iratok tanúsítják, hogy Horthy Miklós személye nem volt népszerű a bácskai németek körében. Az egyik perirat szerint a „Cservenka községben élő német nemzetiség egy része nem tartja tiszteletben a Kormányzó úr Őfőméltósága személyét, mert a községben lévő mozi előadáson, ha a Kormányzó úr arcképe megjelenik, tiszteletlen kijelentéseket hangoztatnak egymás között a Kormányzó úr személyére vonatkozólag, ami azonban tekintve a németiség erős összetartozását, egymást nem árulják el, sőt bátornak tartják azt, aki ilyen (sic!) hasonló kijelentéseket tesz.”⁶⁶ Ezt talán azzal is magyarázhatjuk, hogy a németek Hitler személyében rendelkeztek olyan karizmatikus vezetővel, akit össze tudtak hasonlítani Horthyval, ellentétben a szerbekkel és a horvátokkal, akik körében inkább a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni bűntettek domináltak. Sokat elárul a sváb lakosság egy részének felfogásáról, hogy Tiszakálmánfalván a fentebb már említett Kravze János vendéglőjében „a Kormányzó Úr berámázatlan képe mellett Hitler Adolf fényképe is ki volt függesztve, mely rendszeresen be volt rámázva”.⁶⁷

A legszélsőségesebb megnyilvánulások a németek köréből kerültek ki. A legérdekesebbnek ugyanakkor a gyerekek ideológiai és politikai megnyilvánulásait tartom; néhány perből ugyanis ebbe is betekintést nyerhetünk. Ószivácon 1941. június 6-án Kanzler Fülöp, Hoffmann Jakab és Stieb Frigyes német nemzetiségű tanulók – egyikük sem volt tizenhat évesnél idősebb – megpróbálták megsemmisíteni az iskolában lévő Horthy képet.⁶⁸ Bácsfeketehegyben a tizenhárom éves Breitweiser Hilda a „Batta-cipőüzlet kirakatában elhelyezett Horthy kormányzó arcképét leköpte, illetve 2 ízben a kép felé köpött”.⁶⁹ De beszélhetünk olyan „csínytevésekről” is, amikor Horthy képét az udvarban lévő mosdó falára tették ki.⁷⁰ Kaizer Miklós kihallgatása során előadta azt is, hogy „1941. május 25-én a dunabölkényi sportpályán jelen volt, amikor a dunabölkényi és a palonai futballisták játszottak. A játék befejezésekor a palonai játékosok német nyelven háromszor éljent kiáltottak, mire a pályán lévő duna-

⁶² A szerémségi németek az újonnan alakult, névleg független, de a német érdekeket nagyban kiszolgáló Független Horvát Állam állampolgáraivá váltak, a Bánátban pedig bevezették a német katonai közigazgatást, tehát itt is nagy kiterjedésű jogokat és lehetőségeket kaptak a helyi németek.

⁶³ Janjetović, Zoran: *Nemci u Vojvodini*. Beograd, 2009. 368–370.

⁶⁴ Bröker: „*Horthy is a nobody*”, 5. számú táblázat.

⁶⁵ Bröker: „*Horthy is a nobody*”, 87.

⁶⁶ MNL CSML 65. doboz 1424/1942.

⁶⁷ MNL CSML 65. doboz 705/1942.

⁶⁸ MNL CSML 63. doboz Fbl. 5911/1941.

⁶⁹ MNL CSML 63. doboz Fbl 5944/1941.

⁷⁰ MNL CSML 67. doboz B 4632/1942.

bökényi gyerekek: Hej, Hitler/éljen Hitler kiáltással válaszoltak.⁷¹ Ez pedig annak lehet a bizonyítéka, hogy a háborús propaganda, a náci eszmék a gyermekek gondolatvilágára is hatással voltak.

Társadalmi és szociális elégedetlenség következtében elkövetett kormányzósértések

A visszacsatolást követően nem sokkal Magyarország belépett a második világháborúba, ami magával hozta a nélkülözést, az árdrágulást, a jegyrendszert és a frontszolgálatot. Rádadásul Jugoszláviában a polgárok békében éltek, és csak magyarországi lakosokként tapasztalták meg a háború borzalmait. Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal adataira hivatkozva Bröker szerint a kormányzósértési pereket elkövetők 74%-a a mezőgazdaságban és az ipari szektorban dolgozott.⁷² Az általam vizsgált területen az elkövetők foglalkoztatási arányai hasonlóak az országos átlaghoz. Eszerint a Bácskában elkövetett kormányzósértők közel fele (48%) a mezőgazdasági szektorban dolgozott, 32%-uk pedig az iparban. A 87 elkövető 9%-a szabadfoglalkozású értelmiségi volt, míg 3%-uk birtokos. Ahogy fentebb kitértem rá, a kormányzósértési pereket inkább az alsóbb néprétegek követték el, így a forrásaim alapján azt kell feltételeznünk, hogy a körükben nagyobb lehetett az elégedetlenség, mivel a háborús nélkülözés, a jegyrendszer, a frontszolgálat sokkal jobban éreztette hatását a társadalom ezen szegmensében. Azonban ez azzal is magyarázható, hogy a felsőbb körökhöz tartozók talán kisebb számban jelentették fel egymást, mint egy borgőzös kocsmái összeszólalkozás résztvevői.

A megváltozott életkörülmények feltűnnek a forrásokban is, nem ritkán a magyarok is csalódottságukat fejezik ki amiatt, hogy a bevonulással nem jött el a várt és idealizált jólét. Több olyan vétségről tudunk, mely szerint „amióta a magyarok bejöttek Bácskába, minden drágább lett”,⁷³ vagy a „szemét magyarok és [...] a kormányzó, az a nagyfejű [...] tönkretették az országot”.⁷⁴ A megváltozott helyzet miatt nem csoda, hogy sokan a háborús nélkülözést Horthy Miklós személyével vagy a magyar állammal kapcsolták össze. Egy mondóka is megjelenik a forrásokban, mely betekintést enged ebbe:

*Korpakenyér facipő, ezt hozta a szebb jövő,
amiég Péter volt az apánk, vászonból volt a gatyánk,
amióta Horthy az apánk, ki van a picsánk.*⁷⁵

Érdekes, hogy ez a mondóka más visszacsatolt területeken is megjelent. Kárpátalján is élt egy variációja, azzal a különbséggel, hogy nem vászonból, hanem selyemből volt a gatyá, és nem Pétert, hanem Beneš-t tekintették apjuknak, de az üzenet ugyanaz maradt: a megváltozott körülmények nem hozták el a várt jólétet az országrészbe.⁷⁶

⁷¹ MNL CSML 64. doboz B6164/1941.

⁷² Bröker: „Horthy is a nobody”, 42.

⁷³ MNL CSML 78. doboz B 3921/1944.

⁷⁴ MNL CSML 64. doboz B 6611/1941.

⁷⁵ MNL CSML 68. doboz B 338/1943. Ez a mondóka nemcsak ebben a topolyai esetben bukkan fel, hanem például a temerini Tóth Antal ügyében is, ami bizonyítja ismertségét és elterjedtségét. CSML 74. doboz – 5567/1943.

⁷⁶ Ablonczy Balázs: *A leghűségesebb nemzet és a völgyátak. Teleki Pál a ruszinokról és az Északkeleti Felföldről*. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi megközelítés*. Budapest, 2004. 155.

A bácskai magyarságot nagyon érzékenyen érintette a földkérdés. A jugoszláv földosztásból kihagyták őket,⁷⁷ ezért a helyi földnélküliek szerették volna revideálni azt. A magyarországi szociálpolitikát látva már a visszacsatolás előtt is akadtak, akik nemtetszésüket fejezték ki azzal kapcsolatban. Pápista István, aki a Magyar Párt tiszakálmánfalvi vezetője volt, 1940 őszén (!) azt mondta, hogy „Az Istenit Horthynak és a minisztereknek, ha így osztanak földet, akkor mi 30 évig nem kapunk semmit, inkább Sztálin jöjjön, mint a magyarok.”⁷⁸ Kijelentéséért három év múltán, 1943-ban 300 pengős büntetést és egy évnyi hivatalvesztést kapott.⁷⁹

A magyar kormány a földosztásra ígéretet tett, de végül földet csak a bukovinai székelyek és a vitézek kaptak, ám ők is csak haszonbérletbe.⁸⁰ Emiatt többen felháborodásuknak adtak hangot. Visnyei Antalné a férje részére kikerkezett katonai behívó megérkezvekor mondta a kézbesítő rendőröknek: „...erre való a Horthy, egye le a fene a húsát, ezzel megtalálták a férjemet, de a földosztáskor nem találták meg.”⁸¹ (Kiemelés tőlem – Cs. M.) Visnyei Antalné rögtön megbánta, amit mondott, és könyörgött a rendőröknek, hogy ne jelentsék fel, hiszen három gyermeke volt, és kilenc hónaposan várta következő gyermekét, miközben a férje most kapott behívót. A rendőröket és a bíróságot ezek a körülmények nem hatották meg, a Szegedi Királyi Törvényszék egy hónapnyi fogházra ítélte.⁸²

Az 1941-et követő háborús évek megélhetési szempontból minden bizonnyal nehezebben teltek, mint az azt megelőző jugoszláv „békebeli” évek, és ezek a nehézségek a gondolkodásban gyakran összeforrtak a kormányzó hatalom bírálatával. Az őrszállási Láng József például a kocsmában két pálinka között kijelentette: „Tudom én, hogy ki az a Horthy”, és a falon szemével Horthy Miklós képét keresve kijelentette, hogy „úgyis ki lesz innen téve”. Majd azzal folytatta, hogy „a szerbek rosszak voltak, s a magyarok még rosszabbak”, mely kijelentéséhez még hozzáfűzte, „nem ezeket vártuk”.⁸³

A bácskai kormányzóhelyettes-sértési perek

Az 1930-as években a magyar vezető körökben is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a kialakult rendszer stabilitásának megőrzése céljából elengedhetetlen Horthy utódjának vagy legalábbis utódlása módjának kijelölése. A kormányzóválasztásról egy 1937-es törvény rendelkezett,⁸⁴ de 1942-ben Horthy Miklós helyettesének megválasztására is sor került legidősebb fia, Horthy István személyében. Az 1942. évi II. törvény cikk 10. paragrafusa ugyanolyan büntetőjogi védelmet irányzott elő a kormányzóhelyettesnek, mint magának a kormányzónak.⁸⁵

⁷⁷ A Vajdaságban kiosztott közel 1 millió kataszteri holdból az ottani földnélküliek 41,4%-át kitevő magyar parasztság semmit sem kapott. A Sajti: *Délvidék*, 18.

⁷⁸ MNL CSML 69. doboz B 1200/1943.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Erről lásd bővebben: Valastyán Balázs: *Magyar földbirtok- és telepítéspolitika a visszacsatolt Bácskában. (1941–1944)*. PhD. értekezés, Szeged, 2019. (kézirat)

⁸¹ MNL CSML 75. doboz 7215/1943.

⁸² Uo.

⁸³ MNL CSML 62. doboz B 4510/1941.

⁸⁴ <https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=93700019.TV&searchUrl=/ez-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D4%201> (letöltés: 2018. okt. 15.)

⁸⁵ <https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=94200002.TV&searchUrl=/ez-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D4%202> (letöltés: 2018. okt. 15.)

Mivel Horthy István ismert volt nyugatbarátságáról és zsidó üzleti körökhöz fűződő kapcsolatairól, a német vezetés és a hazai szélsőjobboldali körök gyanakodva tekintettek rá.⁸⁶

A kormányzóhelyettes-sértési perekre rátérve fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a trianoni Magyarországon jelentősen több kormányzóhelyettes-sértést követtek el, mint a visszacsatolt Bácskában. Hat ilyen bácskai perről beszélhetünk, míg közel háromszor annyi, szám szerint tizenhat olyan kormányzóhelyettes-sértési perről van tudomásunk, melyet a trianoni Magyarországon követtek el és a Szegedi Királyi Törvényszéken tárgyaltak. A bácskai lakosság nem igazán ismerte a fiatal Horthyt, vagy neve legalábbis nem foroghatott annyira közzsájon, mint apjáé. A Bácskában elkövetett 6 kormányzóhelyettes-sértés időpontja nem véletlenül kapcsolódik nagyban Horthy István „rivaldafénybe” kerüléséhez, az 1942. február 15-i megválasztásához és 1943. augusztus 20-i halálához, s a köztes időszakban nem találunk kormányzóhelyettes-sértéseket. Pusztamérgesen már négy nappal a megválasztása után, 1942. február 19-én kétségekbe vonták vezetői képességeit,⁸⁷ szintén ezen a napon Temerinben feleségét „Magyarország legcsúnyább asszonyaként”⁸⁸ jellemezték, ezenkívül még két sértést követtek el 1942 márciusában, igen közel februári megválasztásához.

Horthy István halála és annak körülményeinek találgatása is előidézett néhány kormányzóhelyettes-sértést.⁸⁹ A doroszlói özvegy Herczog Pálné annak a véleményének adott hangot, hogy „a kormányzóhelyettes úrért sem nagyobb kár, mint a többi szegény emberért, akik a harctéren elesetek,”⁹⁰ így a bíróság 300 pengővel „jutalmazta”. De az erről való „pletykálás” vitéz Zombory József,⁹¹ Bácsvitézfalu telepfelügyelőjének is okozott némi fejfájást, aki 1942. augusztus 23-án Fáy Lászlóné általános „mi újság?” kérdésére azt felelte, hogy „a kormányzóhelyettes úr lezuhant gépével, és ennek valószínű az az oka, hogy István napot tartottak”.⁹² Fáy Lászlóné ezt már úgy adta tovább Gyenge Juditnak, hogy Zombory szerint a kormányzóhelyettes részeg volt, emiatt zuhant le repülőgépével.⁹³ A perben Zomboryt végül nem, csak Fáy Lászlónét ítélték 200 pengős büntetésre, amit a megváltozott körülmények miatt 1947-ben eltöröltek.

A bácskai perekben tárgyalt ügyekben Horthy Istvánt gyakran a zsidókkal is kapcsolatba hozták. Cservenkán például 1942 februárjában egy mozielőadás közben filmhíradót mutattak be, ahol a képernyőn megjelenő Horthy Istvánról Oppermann Lajos német származású napszámos megjegyezte, hogy „na, ez egy igazi zsidó”.⁹⁴ A szőregpusztai Kinka István

⁸⁶ Erről bővebben: Olasz Lajos: *A kormányzóhelyettesi intézmény története. (1941–1944)*. Budapest, 2007.

⁸⁷ MNL CSML 65. doboz 2631/1942.

⁸⁸ MNL CSML 73. doboz 3856/1943. A kormányzóhelyettes-sértést elkövető Varga Pál gazdálkodó saját védelmében elmondta, hogy ő ezeket az információkat 1941 áprilisában a bevonuló honvédektől kapta, bár a bíróság megállapította, hogy ez az állítása nem lehet igaz.

⁸⁹ A frontszolgálatot teljesítő Horthy István 1943. augusztus 20-án, István napján zuhant le Héja típusú repülőgépével. Egyesek úgy vélték, a németekkel nem túlságosan szimpatizáló kormányzóhelyettes hirtelen halálát a németek okozták, de ahogy a perekből kiderül, a közbeszéd ittassággal is próbálta magyarázni a szerencsétlenséget. Tarján M. Tamás: *Horthy István kormányzóhelyettes halála* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1942_augusztus_20_horthy_istvan_kormanyzo-helyettes_halala/ (letöltés: 2018. okt. 29.)

⁹⁰ MNL CSML 67. doboz 4801/1942.

⁹¹ Érdekességképpen megemlítem, hogy Vitéz Zombory József volt az egyetlen vitézi címmel rendelkező az elkövetők között, de végül őt felmentették.

⁹² MNL CSML 75. doboz 200/1944.

⁹³ Uo.

⁹⁴ MNL CSML 65. doboz B 1424/1942.

napszámos pedig „a magyarok az egyik zsidót megtették, a másikat megválasztották”⁹⁵ mondatával utalt a kormányzó és fia feltételezett zsidó származására. Ennek ellenére a trianoni országrészben sokkal változatosabb és több kormányzóhelyettes-sértési pert ismerünk,⁹⁶ de számuk Horthy István kormányzóhelyettesként betöltött rövid hivatali ideje miatt sem lehetett tömeges.

Az antiszemitizmus megjelenése a perekben

A két világháború közötti Magyarországon az antiszemitizmus széles körben elterjedt volt, nagyban áthatotta az akkori sajtót és a közgondolkodást is. A bácskai magyarok zsidókkal kapcsolatos álláspontja nem volt egységes. A legnagyobb és legtekintélyesebbnek számító szabadkai zsidó közösséget vizsgálva Dévavári Zoltán arra jutott, hogy a magyarországi események éreztették hatásukat a visszacsatolt területeken is, és 1939-re egyértelművé vált, hogy zsidó kérdésben a szélsőjobboldali, antiszemita opció került előtérbe.⁹⁷ Véleményem szerint a bácskai magyarság körében a két világháború között nem volt annyira nyilvánvaló az antiszemitizmus, körükben az ellenséget nem ők, hanem sokkal inkább a délszlávok jelentették, bár a magyarországi politika és a magyar közigazgatás és jogrend kiépítésével a kormányzósértési perekben is fokozatosan megjelent az antiszemitizmus. Az 1941-es esztendőben még nem nagyon fordultak elő olyan perek, ahol megfigyelhető az antiszemitizmus. Kertész Simon Sándor kishegyési zsidó kereskedőt jelentették fel, mert 1941. április 12-én szidalmazta Horthyt, de a feljelentés 1942 februárjában született, s az ügy végül Kertész felmentésével zárult.⁹⁸

Az idő előrehaladtával arra lehetünk figyelmesek, hogy egyre többször kerülnek a perekbe antiszemita elemek, bár ez csak az 1943. évtől válik tömegessé. Ezen ügyekben Horthyt azonosították a zsidókkal, vagy zsidó kapcsolataival próbálták elhítteleníteni. Említettük már Kinka István gazdasági cseléd perét, aki a kormányzó és a kormányzóhelyettes képét meglátva kijelentette, hogy „a magyarok egyik zsidót letették, a másikat pedig megválasztották”.⁹⁹ Végül őt két hónapi szabadságvesztésre ítélték, mégpedig a következő érdekes indoklással: „Általában ugyanis nem sértés valakiről azt állítani, hogy zsidó származású. Azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a *társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatásosabb biztosítása érdekében* újabban olyan törvények [értsd: zsidótörvények – Cs. M.] [...] hoztak, amelyek célja az, hogy közjogi, gazdasági és társadalmi téren a zsidókat viszaszorítsák [!] egyes közhivatalokból, foglalkozási ágakból stb. *kiirtassék*. [!] Minthogy pedig a Főméltósági Kormányzó Úr és a Kormányzóhelyettes Úr magyar államfői, illetve helyettese

⁹⁵ MNL CSML 65. doboz B 1592/1942.

⁹⁶ Csak szemléltetésképpen: Makón Varga Sándor György káromolta Horthy Istvánt, mert a halála nyomán hirdetett gyásznapi következtében nem kapott italt (MNL CSML 67. doboz B 4838/1942.); Lutheránus Péter 1942. augusztus 28-án a szeged-szatymazi úton emlegette Horthy István édesanyját (MNL CSML 67. doboz B 4920/1942.); Mihálik Jenőné Szegeden azt mondta: „A kormányzóhelyettes részegen szállt fel a repülőgépre, és röhögnek, ha egy pár nap múlva jönne a hír, hogy az asszony is meghalt.” (MNL CSML 68. doboz 6551/1942.); vitéz Doroghy István kövegyi lakos azt állította, hogy a kormányzóhelyettes arannyal és pénzzel távozott külföldre (MNL CSML 71. doboz B 1980/1943.).

⁹⁷ Dévavári Zoltán: *Élet az új államban – A szabadkai zsidóság és az antiszemitizmus (1918–1939)*. In: Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Évkönyve. Szabadka, 2014. 22–35. A bácskai zsidóság történetéről lásd bővebben: Pejini Attila: *A zentai zsidóság története*. Zenta, 2003.; Ózer Ágnes (szerk.): *Élettől az életig a holokauszton át*. Újvidék–Szabadka, 2015.

⁹⁸ MNL CSML 66. doboz B 1868/1942.

⁹⁹ MNL CSML 65. doboz B 1592/1942.

államfői méltóságot tölti be, tehát olyan magas közéleti pozíciót, amelyet zsidó származással a jelenlegi közfelfogással nem egyeztethető össze [!], így a fenti kijelentés annak a következtetésnek a levonására nyújt alkalmat, hogy a Főméltóságú Kormányzó Úr és Kormányzóhelyettes Úr olyan helyet foglalnak el, amely őket valamiképpen titokban tartott származásuk folytán nem illet meg.”¹⁰⁰ (kiemelések tőlem – Cs. M.)

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az ilyen jellegű perek nem foglalkoztak az antiszemitizmussal, de arra kiválóan alkalmasak, hogy a kor szellemiségét élénk tárják. A szabadkai Jakab István fodrászsegéd például Horthyt hazaárulónak nevezte 1942 áprilisában, véleménye szerint Horthy eladta a hazát a zsidóknak.¹⁰¹ Jakab tagadta bűnösségét, de hozzátette, hogy „a zsidókat és a bunyevácokat gyűlöli, mert egyiküket sem tartja megbízhatónak”.¹⁰² De minden rossz szándékot nélkülözve is követtek el antiszemita jellegű kormányzósértést. Erdélyi György Bajmokon italozás közben próbálta rábeszélni egyik társát, hogy vegyen fel uzsorakamatot a helyi zsidótól, majd az elutasítást látva nyomatékosította állítását: „...miért nem kell, hiszen még a kormányzó úr, Horthy Miklós is zsidó pénzen dolgozik.”¹⁰³ Magyar–német konfliktusba is belekeveredhettek antiszemita elemek, hiszen például a szeghegyi német származású Eckhert Péter „ezek még rosszabbak, mint a rácok” kijelentéssel illette a magyarokat, majd hozzátette: „ebben az országban sem volt rend soha, mert zsidó ország ez, és az öreg Horthy is egy öreg zsidó. [!] Nem lesz addig rend, amíg Hitler be nem jön.”¹⁰⁴ (Kiemelés tőlem – Cs. M.) Eckhert Péter jómódú gazdálkodót végül jelentős, 3000 pengős büntetésre ítélték, amit feltételezhetően vagyonos volta miatt szabott ki rá a bíróság.

Záró gondolatok

1938 és 1941 között megvalósulni látszottak a magyar társadalom 1920-tól nyíltan vagy kevésbé nyíltan hangoztatott vágyai: nagy kiterjedésű területek kerültek vissza az országhoz, melyeken többségében magyar anyanyelvű lakosság élt (Délvidék esetében 37%). A bácskai lakosság azonban a visszacsatolás nem minden változását érezte pozitívan, és nem ritkán kritikával illették a kormányzó személyét. Pusztán az itt tárgyalt perek statisztikai adataiból arra következtethetnénk, hogy Horthy személye nem volt népszerű a bácskaiak körében. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a perek nagy többsége úgy indult, hogy a kritikát nyilvánító egy vélhetően a kialakult rendszerrel szimpatizáló személy feljelentette. A feljelentés történetét pusztán személyes ellenségeskedésből, bosszúból is, ráadásul az efféle perek vádlottjainak feltételezhetően elsősorban nem személy szerint Horthyval, hanem a kialakult állapotokkal volt gondjuk, melyek megszemélyesítője számukra Horthy Miklós volt. Másrésről viszont egyáltalán nem volt szükséges nevének említése ahhoz, hogy a lakosok rendszerkritikát fogalmazzanak meg. Így a társadalmi elégedetlenség erősségéről és jellemzőiről a tárgyalt területen és időszakban csak akkor alkothatunk teljes képet, ha a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni büntetteket is megvizsgáljuk és elemezzük, amire ez alkalmalomban azonban nem vállalkoztunk.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ MNL CSML 71. doboz B 2533/1943.

¹⁰² Uo. Jakabot végül egy hónap szabadságvesztésre és három év hivatalvesztésre ítélték.

¹⁰³ MNL CSML 71. doboz 2677/1943.

¹⁰⁴ MNL CSML 72. doboz 3158/1943.